

MIKÉNT FILOZOFÁL EGY ÖREGASSZONY?

Ludwig Wittgenstein: *A bizonyosságról*
Fordította Neumer Katalin
Európa, 1989. 275 oldal, 40 Ft

Minden kétséget kizáróan Wittgenstein volt az a XX. századi filozófiában, aki a legerőteljesebben tudatosította a nyelvet mint filozófiai problémát. Ez nem azt jelenti, hogy más előtte nem tett erre kísérletet, s persze azt sem, hogy őt követően mit sem kell törődnünk ezzel a kérdéssel. Ám az a filozófiai program, melyet a FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁSOK-ban így fogalmazott meg – „*A szavakat ismét visszavezetjük metafizikai alkalmazásuktól mindennapi használatukhoz*” – döntően határozza meg a nyelvről való gondolkodás újabb módozatait. Elfordulás a nyelvi lehetőségfeltételek aprioritásától, miközben végre egy újabb naivitással leszámolunk. „*Senki sem tudja, hogy a nyelvnek épp az a sajátossága, hogy pusztán önmagával törődik*” – írta Novalis a MONOLÓG című művében. Csodálatos titka az, hogy a pusztán a beszélés kedvéért beszélő gyakran „*a legfenségesebb és legeredetibb igazságokat mondja ki*”. A nyelvről való gondolkodás szerteágazó problémaköre itt is jelentkezik: a nyelv minket megelőzőn van, a nyelv nem szolgálónk, a nyelv mindig több, mint amit általa tudatunk, és gyakran kevesebb, mint amit benne tudni vélünk, a nyelv öntetszelgő, ám épp annyira az igazság kimondhatóságának az eszköze. A kései Wittgenstein fordulata (mások törést mondanak, éppoly mélységűt, mint Nietzscheé 1889 után) leszámolás az antropocentrikus naivitással, nyelvvel szembeni korlátozottságunk felismertetése. Lyotard a WITTGENSTEIN „UTÁN” című esszéjében kifejezetten „*a filozófia ember-telenné tételéről*” beszél. „*Az ember nem használja a nyelvet, s nem is pásztorja; miként nincs egyetlen nyelv, nincs egyetlen szubjektum sem.*” Az alkalmazásra kerülő nyelv e több vagy kevesebb jellege alapvető, jóllehet legtöbbször a kételyre is érdemes kételymentes megnyilatkozás eszköze. A nyelvet „használva” ráhagyatkozunk, azaz nem kételkedünk, úgy „tudjuk”, hogy ez így és így helyesen kimondható. Ó! és félre a heideggeri naivitással és pátosszal. Nincs

nyelv, csak nyelvek, diskurzusmódok, nyelvjátékok, és persze nincs egyedüli szubjektum, hanem egyáltalán azáltal vagyunk, hogy valamiről valakinek valamit (még a belső, monologikus beszédben is!) mondunk. „*...valaminek a létezésére vonatkozó kétely csak egy nyelvjátékban működik.*” (24. o.) Kételkedni csak egy nyelvjátékon belül lehetséges, mondhatni értelmes, s enélkül nincs is tudás (121. o.), ám a tudás nem egyszerűen kétely, hiszen kételkedni bármikor és bármiben lehet. (221. o.) A kételkedés akarása és az értelmes kétely ott válik el, hogy „*az értelmes embernek nincsenek bizonyos kételyei.*” (220. o.) Az értelmes kétely összekapcsolódik annak tudásával, hogy mi az, ami az adott nyelvjátékon belül értelmesen kimondható, másfelől annak tudása, hogy mi az, ami értelmesen kérdőre vonható (392. o.), azaz a nyelvjáték bővítése folytán kimondásra kerülhet. A nyelvi pragmatika (Apel, Habermas) felértékelődése annak felismeréséből ered, hogy szakadék tátong szándék és megnyilatkozás, az egyes ember által kimondott és a nyelvi konvenció között. A nyelv használata során egyértelműen megmutatkozik „*a tudás relativitása*” (Schleiermacher). Még ha fel is tesszük a nyelv adott közösségén belül az elgondolandó bizonyosságát, a nyelv identitása által szavatolt bizonyosság nem jelenti a gondolkodás helyességét, hanem csak a kimondott és a konvenció összhangját. „*A gondolkodásnak a nyelvben lefektetett identikus konstrukciója a gondolkodás helyességét illetően nem nyújt teljes biztosítékot.*” (Schleiermacher: DIALEKTIKA, 1822.) S minthogy a nyelv identikus konstrukciója merő idealitás, így már Schleiermacher joggal hangsúlyozza, hogy a nyelvre utaltan az elgondolt örök approximációjában élünk.

A nyelvről való filozófiai gondolkodásnak azzal kell számot vetnie, amit Derrida AZ ÍRÁS ÉS A DIFFERENCIA egyik tanulmányában a következőképpen fogalmazott meg: „*A transzcendentális jelentett távollétében a jelölés mezője és játéka a végtelenbe tágul.*” A nyelvről való gondolkodás skandaluma a referencia. Russell intoleranciája éppen abból táplálkozott a kései Wittgensteinnel szemben, hogy míg számára a fogalmak a platóni ideák természetével voltak felruházva, addig Wittgensteinnél mindaz, ami bizonyos, nem több, mint amit a kételymentesen továbbképzett nyelvjáték bizto-

sít. (509. o.) Már Arisztotelész joggal utalt a RETORIKÁ-ban arra, hogy „*a jövővel kapcsolatos érveket is a mondottakból kell venni*”. Az, amire a kijelentés referál, nem logikai természetű, nincs köze valamiféle abszolút bizonyításhoz, hanem a már elmondottak és elfogadottak alapján mutat a majd kimondandó felé, az eddig kimondottak alapján a *valami-ként kimondandó felé*. „*Minden kimondottnak nem egyszerűen önmagában van az igazsága, hanem visszafelé és előre mutat a ki nem mondottra. Minden kijelentés motivált, ami azt jelenti, hogy minden kimondásra kerülőt illetően értelmesen felvethető a kérdés: »Miért mondd azt?« S csak, ha a ki nem mondott együtt értett a kimondottal, akkor értelmes a kijelentés.*” (Gadamer: EMBER ÉS NYELV.) Wittgenstein kései írásai és a nyelvi megértést alapul vevő hermeneutika közti rokonság ismert. Gondolunk e fragmentumok olyan problémafelvetéseire, mint a kijelentés-igazság-értés (80. o.), a nyelvjáték mint újrafelismerést biztosító közeg (455. o.), tapasztalat és értelmezés (145. o.) stb. A nyelvjáték wittgensteini elmélete elválaszthatatlan attól a közvetlen világmegértéstől, melyet a nyelvjáték mint vonatkozási rendszer (83. o.) biztosít, a valamiről tudni vélem, a valamit így és így vé-

lek tudni (a „meinen”-t talán megfelelőbb lett volna a „tudni vélem” magyaráításban visszaadni) helyzethez kötött megnyilatkozásaiban, általánosabban az értelemmegértés elválaszthatatlan a funkcionáló nyelvjátéktól (336. o.). Persze merőben kérdéses a nyelvjátékok tiszta leírásának wittgensteini posztulátuma, miként a nyelv értelemkritériumaként szolgáló „mélygrammatika” (FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁSOK, 664. o.) feltételezése, ugyanis létünkkel a nyelvbe vonva létezőnk, és ebből nem is léphetünk ki (Heidegger: ÚT A NYELVHEZ).

Nem szkeptikus gondolkodó művét olvashatjuk Neumer Katalin kitűnő fordításának eredményeképp, hanem egy nagy gondolkodó művét, aki ugyan tudja, hogy életideje – mint a FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁSOK előszavában írja – „*a kor homályba borulása*” is, mégis inkább a saját gondolatra ösztönzést tartja filozófiai feladatának. Azt, hogy képesek legyünk legalább keresni, ha már annyi mindent elhanyagunk, mint egy öregasszony. „*Úgy filozofálok most, mint egy öregasszony, aki folyton elhanyagol valamit, és újra keresnie kell; egyszer a szemüveget, egyszer a kulcsomót.*” (532. o.)

Bacsó Béla